

DE COLOSSUS VAN ROTTERDAM (1574) EN DE ABSALOMPRENT (1623) *

DOOR DRS. N. VAN DER BLOM

In 1557 heeft de stad Rotterdam over het water van de Steigersgracht dat op de Kolk uitkwam als verwulfsel het nieuwe markt-veld gebouwd dat later de Grotemarkt is gaan heten. Even eerder, in 1554, had Sebastian Münster in zijn *Kosmographia* in de beschrijving van de stad vermeld, dat Rotterdam in 1549, toen Philips II haar bezocht, te zijner ere een houten beeld van Erasmus had opgericht. Dit boek, overal gelezen, heeft de stad om zo te zeggen tegenover Europa verplicht om nooit zonder beeld van Erasmus te zijn. Begrijpelijk dus, dat men op de nieuwe markt een nu meer permanent stenen beeld heeft geplaatst. Maar dat was buiten de Spanjaarden gerekend, die het in 1572 grondig hebben vernield en in het water gesmeten¹).

Onlangs is door een gelukkig toeval in het album amicorum van de Zwitser Vom Staal een in 1563 gemaakte afbeelding van dit stenen beeld aangetroffen. In *NRC-Handelsblad* is in november 1993 de bijdrage hierover aangekondigd die door prof. Heesakkers in het *Rotterdams Jaarboekje* 1993 is gepubliceerd. We vinden daar tegenover elkaar de afbeelding van het beeld van 1557 en die van de 'copie' daarvan, van in de kleur van steen geverfd hout, waarover Arent van Buchell in 1583 in zijn *Diarium* berichtte: een invitatie tot vergelijking. Deze 'copie' toont ons Erasmus als levendig gesticulerend predikant met de bijbel in de hand, op een belangrijk punt verschillend dus van wat de tekening van het eerste beeld laat zien. Dit verschil is weer een nieuw probleem!²)

Hetzelfde *Jaarboekje* bevat een interessante bijdrage van P. Ratsma over een stadsgezicht van Rotterdam, zoals Braun en Hogenberg dat in 1581 hebben gepubliceerd. Het geeft de stad weer naar de situatie van ca. 1574, met de inundaties die waren gesteld om Leiden te ontzetten als achtergrond³).

Eén detail heeft altijd moeite gegeven. Wat te doen met het beeld op het havenhoofd van een grote mannenfiguur, die daar wijdbeens en met geheven arm staat en wie er aanmeert dwingt om onder hem door de stad in te gaan? Voor dit probleem heeft

Ratsma als eerste de weg naar de juiste oplossing aangeduid: 'Wellicht moeten we hierin een verwijzing zien naar de Colossus, een beeld van de zonnegod op het eiland Rhodos'. De bijgevoegde gravure van deze Colossus van Philip Galle, naar een tekening van Maarten van Heemskerk, toont zó grote overeenkomst in formaat en houding, dat dit mij wel zeker lijkt.

De overwegingen die Ratsma aan zijn ontdekking verbindt, gaven mij, interessant als ze zijn, echter wat moeite. Rhodos was in de Oudheid een belangrijke haven. De punten van overeenkomst in de geschiedenis van beide havens, zoals genoemd op p. 220, zouden mij overtuigen wanneer Braun en Hogenberg ze op een of andere manier hadden vermeld. Hier zou echter de Colossus alleen en op zichzelf voldoende moeten zijn om de vergelijking van Rotterdam met Rhodos plausibel te maken en voor de beschouwer in het oog springend. En wijst de slotsom dat mogelijk de afbeelding van de Colossus duidt op de ambities van Rotterdam om een belangrijke zeehaven met de status van het oude Rhodos te worden, n'en déplaise wat Van Waerschut (p. 216) schreef, niet wat al te zeer naar ons aller wereldhaven nr. 1 van nu?⁴)

Ik wil daarom niet nalaten naast deze overwegingen de mijne te plaatsen. Ik ga daarbij op Erasmiaanse paden. Voor de tekenaar van 1574 moet het feit dat het obligate beeld van Erasmus, dat ieder op het stadsgezicht zou zoeken, niet meer aanwezig was een probleem zijn geweest. Datzelfde beeld moet hem de weg naar de Colossus hebben gewezen. Immers, schuiten voeren in die tijd, zoals ze dat tot 1940 hebben gedaan, 'onder de rokken van Erasmus door'. De overeenkomst met de Colossus die, zoals Van Heemskerk en Galle toonden, wijdbeens boven de haveningang staande de schepen onder zich door zag zeilen, was frappant genoeg. En mogelijk heeft een Rotterdammer de tekenaar, als dat nog nodig was, daarop gewezen. Zo stel ik voor dat de Colossus is ingetekend om het verdwenen beeld van 1557 tijdelijk te vervangen. En wie Erasmus zocht, zou hem ook daar direct vinden: gold de Colossus bijvoorbeeld in de in 1556 in Antwerpen uitgekomen emblemensbundel van Sambucus niet als symbool van grandeur? Het beeld van 1557 werd niet alleen als zodanig vervangen, de Colossus wees m.i. ook op Erasmus als de reus van de geest, die hij was⁵). De Rhodische Colossus stelde de god van de zon voor. Mogen we bij de Rotterdamse Colossus denken aan het vers van Oudaan op de sokkel: 'Hier rees die groote Zon'?

Zoals dat soms gaat: een pro memorie genoteerde tekst, waar-

mee destijds niets viel te beginnen, valt mogelijk hier te gebruiken! In een eigenhandige opdracht vóórin een exemplaar van zijn *Opuscula aliquot* van 1515, dat hij aan zijn vriend en medewerker Oecolampadius, de latere Hervormer van Basel, cadeau deed, noemt Erasmus zich, in Griekse letters, 'ho rhoderodamos'. Ik lees daarin nu een hint naar Rhodos. En zo naar de Colossus. De grap moet in een vrolijk moment bij hem zijn opgeweld. En Oecolampadius zal die, na nauwelijks enig nadenken, lachend hebben geapprecieerd. Het is n.l. bekend dat Erasmus en de zijnen de jaren 1515-1517 in een ware euforie hebben beleefd. 'Iuvat vivere', zei Hutten - heerlijk, nu te leven! Ik mag verwijzen naar een artikel waarin ik reden had te stellen dat men toen, onder regie van Erasmus, het specimen 'humanista ludens' zag optreden. Zijn zelfvertrouwen, als de uitgever van de brieven van Hieronymus, van de *Lof der Zotheid*, en bovenal van het *Nieuwe Testament*, was groot. En zijn vriend More zag zijn *Utopia* gedrukt; daaraan had Erasmus meegewerkt. In een brief over de *Utopia* leest men dat More zichzelf de koning van dat Nergensland noemt. En Erasmus, zo lees ik in de *Utopia* zelf (hij wordt daar met 'unus' aangeduid), brandt van 'desyderium' (!), verlangen om daarheen te vertrekken en het ambt van bisschop van Utopia op uitnodiging van het volk op zich te nemen. Men ziet daar immers, welhaast christen als men is, uit naar iemand die de sacramenten bij hen kan bedienen, dat alleen ontbreekt hun nog. Grap de beide grootmeesters waardig! Welnu, in deze sfeer past ook een Erasmus die in de vrolijke vriendenkring zichzelf presenteert als de Roderdammer, en zo verwijst naar Rhodos en de Colossus. De verandering van de -t- in -d- is zo simpel dat de grap er alles bij wint!

Ratsma wees erop (p. 220), dat kaartenmakers in die tijd graag aan een stad een tegenhanger uit de Oudheid gaven. En prof. dr K. Porteman schreef me (dd. 18.2.1994): 'Ik vraag me af, of de Kolos op de plaat geen manier is om de 'pun' Rotterdam-Rhodos te visualiseren'. Erasmus heeft m.i. met zijn 'handtekening' - waarbij zich mijn andere argumenten voegen - de weg gewezen naar ... zichzelf. Dat hij, voor zover we weten, niet op zijn grap is teruggekomen spreekt vanzelf als men ziet hoe na 1517 zijn leven tragisch is veranderd. De vijanden die hem aanvielen om de hoogmoed die zou spreken uit zijn zinspreuk 'Concedo nulli': ik wijk voor niemand, zouden de Colossus niet ongemoeid hebben gelaten! De grap lijkt echter 'ondergronds' enige bekendheid te hebben behouden; daarop wijst m.i. het beeld van de prent van Braun

en Hogenberg⁶).

Misschien is het goed Ratsma nog even te citeren: 'Zo'n beeld heeft in werkelijkheid nooit op het Rotterdamse havenhoofd gestaan' (p. 218). Geheel accoord. Ik schreef dus, voor de verandering, hier over een imaginair beeld van Erasmus.

Ook bij de interpretatie van het tweede door Ratsma besproken stadsgezicht zou ik aan Erasmus willen denken. In een boek van 1623, de *Thesaurus Philo-Politicus*, vindt men dezelfde afbeelding van Braun en Hogenberg, met nu op de voorgrond een (waarschijnlijk uit een emblemenboek afkomstige) voorstelling van, rechts, een koekoek die eieren uit een nest werkt en het eigen ei erin legt; en, links, Absalom, aan zijn haren hangend in de boom, en Joab die op hem toerijdt en hem doodt. Erboven en eronder, in het Latijn en het Duits, een opschrift: niets bozers op aarde dan een ondankbaar mens⁷). Ook hier geeft Ratsma een ingenieuze interpretatie: de Colossus, beeld voor de ambitie van Rotterdam om een grote haven te worden, verdwijnt achter Absalom, d.i.: de ondankbaarheid, blijkend uit de Opstand tegen de vorst, wordt gestraft, en wel door het water. (Dat zelfde water redde in 1574 Leiden en zo Rotterdam!)

Mijn voorstel is het volgende: de prent is een gelegheidsuitgave naar aanleiding van het plaatsen van de 'coopere Erasmus' in 1622. Erachter zit Goudse hoon voor de stad die (deze controversse speelde in 1606-1615 extra⁸) aan Gouda de eer van geboortestad van Erasmus te zijn ontfutselt (de koekoek) en haar die kroon wil ontroven (Absalom). De prent is zeldzaam, een herdruk is mij althans onbekend. Mogelijk lijkt tevens en tegelijk, dat Joab wijst op de wraak voor, inderdaad, de Opstand, die na het begin van de Dertigjarige Oorlog (1618) en het opheffen van het Bestand (1621) aan Rotterdam wordt toegewenst.

Ook hier geldt, dat pas teksten uit die tijden, 1574 en 1623, voor de interpretaties beslissend zijn. Ik maakte al attent op enige aanwijzingen in het emblemenboek van 1566 en in de controversse tussen Gouda en Rotterdam. Voor aanvulling zou ik erkentelijk zijn. Ratsma benadrukte dat verzamelingen van dit soort voor verkoop in geheel Europa bestemde stadsgezichten nooit blijken geven van partij kiezen in een bepaald conflict - dat zou het debiet schaden. Dat is plausibel. Maar dan is mijns inziens de Absalom-prent de uitzondering die de regel bevestigt. De wetten van de economie worden als het om propaganda gaat vaak opzij gezet. En mogelijk

lijkt ook, dat men een aparte uitgave uitbrengt in een bepaald gebied, waar men het van harte met de strekking eens is.

Al met al: dank aan Ratsma voor zijn stimulerend artikel, dat me o.a. naar oude artikelen - 'on revient toujours' - heeft teruggebracht.

NOTEN

* Mededeling voor het Historisch Genootschap 'De Maze' op 5 februari 1994.

1) Zie algemeen de gegevens in mijn *Erasmus en Rotterdam* (kleine reeks Roterodamum nr. 26), (Rotterdam-'s-Gravenhage 1969) 26-43.

2) *Rotterdams Jaarboekje* 1993, 198-206. De twee afbeeldingen op pp. 202v. Mutatis mutandis zou gevolgd kunnen zijn de open bijbel die de Pietas regia, de Vroomheid des konings (Philips II) in de hand houdt. Men zie in Marcus de Schepper en Francine de Nave (edd.), *Ex officina Plantiniana* (Antwerpen 1989) 196 het frontispice van de polyglot-bijbel die Plantijn in 1568-1573 daar uitgaf. Over de identiteit van het boek dat, sinds ca. 1584 dus, bij het Rotterdamse beeld van Erasmus behoort als de bijbel (of zijn NT), zie mijn *Erasmus en Rotterdam* (n. 1), 53-56.

3) *Rotterdams Jaarboekje* 1993, 207-227.

4) *Ibidem*, 218-220, met afbeelding op p. 219.

5) Ronald E. McFarland, 'The Rhodian Colossus in Renaissance Emblem and Poetry', in: *English Miscellany* 25 (1975/76) 53-56, noemt o.a. Sambucus' *Emblemata*, Antwerpen 1566. Hij heeft niets over Erasmus. Bij J. Becker in *Vondel bij gelegenheid* (1979) wordt op p. 25 nog geciteerd uit Hoofts *Op het bestand des jaers 1609*. Daar gaat het om een beeld ter ere van prins Maurits, die 'de groote slagh van Vlaendren' had gewonnen. Aan Vulcanus, de smid der goden, wordt gevraagd: 'In plaets van roers en speeren . . . Smeed een **Colos** van goudt'. Het beeld is voor Den Haag bestemd en moet het hoofd van Maurits krijgen. De afbeelding van de Rotterdamse Colossus is te klein om eventueel het hoofd (en de doctors-hoed) van Erasmus te doen herkennen. Maar we zien dat zo'n beeld voor de opbouw van de voorstelling van een groot man kon dienen. Men vindt de Colossus beschreven en afgebeeld in o.m. Sebastian Münsters *Kosmographia*. Zie Theodor Dombart, *Die sieben Weltwunder des Altertums* (München 1967) 83-87.

6) De handtekening signaleerde ik in *Erasmus en Rotterdam* (n. 1) 10, zie Allen II ep. 298 introd. Men zie verder mijn bijdrage '2 x 2 = ??' (n.a.v. More, *Utopia*, ed. Surtz 42-45 en Allen, *Opus epistolarum Erasmi* II ep. 467) in: *Hermeneus* 43 (1971/72) 255-258 en *Moreana* nr. 36, déc.

1972, 9-46. En 'Erasmе évêque d'Utopie', in: *Moreana* nr. 59/60, déc. 1978, 31-34, waarin ik voorstel om Erasmus' Oratio episcopi (rede van een bisschop die zijn kiezers dankt) te zien als een 'at second thoughts' buiten de Utopia gelaten passage van de hand van Erasmus, die hij vanaf de tweede druk achterin de *Querela Pacis* heeft geplaatst.

7) *Rotterdams Jaarboekje* 1993, 221-224, met afbeelding op p. 222.

8) Zie Jochen Becker, *Hendrick de Keyser* (Bloemendaal 1993) 88, n. 50.